

УДК 323.21(477):061.2 Просвіта

РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» НА ЗАКАРПАТТІ ТА СХІДНОСЛОВАЦЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1920-1937 рр.)

Стряпко І. О. (Ужгород)

У статті автор звертається до проблеми функціонування товариства «Просвіта». Робиться аналіз розвитку організаційної структури Товариства. Зокрема, автор виводить низку факторів, що вплинули на діяльність зі створення філій та читалень.

Ключові слова: товариство «Просвіта», філія, читальня, структура «Просвіти».

Товариство «Просвіта» відіграло важливу роль у національному та культурному відродженні Підкарпатської Русі. Здійснюючи активну просвітницьку, культурну, освітню діяльність серед населення, воно сприяло збереженню та розвитку його культури, а також поширенню в його середовищі української культури.

Діяльність Товариства здавна є об'єктом досліджень науковців, але, як правило, вони досліджували окремі аспекти його діяльності. Першою загальною працею, в якій проаналізовано діяльність товариства «Просвіта», є Нарис історії товариства «Просвіта» Карпатської Русі-України (1920-1939) П. Федаки [26]. Власне, він першим звернув увагу на розвиток організаційної структури Товариства. Проблему розвитку мережі філій та читалень досліджено й у праці І. Стряпка [24]. Цей процес у монографії розглядається в контексті загального розвитку Товариства, тому доцільним є окреме дослідження розвитку організаційної структури товариства «Просвіта».

Для забезпечення виконання завдань, передбачених статутом, у структурі «Просвіти» було створено ряд комісій, які відповідали за певний напрямок роботи Товариства. Вони узгоджували свою діяльність з Головним Віділом – правлінням Товариства. Станом на 1920-1921 рр. діяли такі комісії:

1) референт будови «Народного Дому» в Ужгороді, який займався збором коштів на побудову Народного Дому та оформленням дозвільної документації;

2) музейна і бібліотечна комісія, основним завданням якої було створення музею Підкарпатської Русі та публічної бібліотеки;

3) комісія аматорських драматичних гуртків, яка займалася організацією аматорських театральних гуртків у читальнях;

4) видавнична комісія, до обов'язків якої входило видавництво господарської, просвітницької, освітньої літератури;

5) комісія назв місцевостей Підкарпатської Русі, завданням якої стала підготовка рекомендацій щодо зміни угорських назв населених пунктів, топонімів та гідронімів

Підкарпатської Русі;

6) театральна комісія, яка опікувалася створенням та діяльністю професійного театру;

7) організаційна комісія, яка займалася організацією та проведенням публічних лекцій, роботою гуртків подолання неграмотності, організацією різних культурних заходів, утворенням філій і читалень;

8) літературно-наукова комісія (відділ), яка мала на меті сприяти розвитку літератури Підкарпатської Русі;

9) музична комісія, яка сприяла розвитку музичного мистецтва, організувала хоріві та музичні колективи [11, с. 26-28].

В разі потреби було передбачене створення у структурі окремих комісій підкомісій та секцій. Чисельність комісій не була постійною, вона змінювалася відповідно до розвитку Товариства. Так, у 1922 р. вона зросла до 11 за рахунок створення економічної комісії та комісії поборювання алкоголізму.

З часом деякі з комісій, виконавши свою місію, розформувалися. Наприклад комісію назв місцевостей Підкарпатської Русі було розформовано після уточнення назв населених пунктів краю. Референт будови «Народного Дому» в Ужгороді припинив своє існування в жовтні 1928 р., коли було завершено його будівництво. Інші комісії об'єднувалися, як, наприклад, театральна комісія та комісія аматорських драматичних гуртків. Таким чином, станом на 1928 р. постійно діючими комісіями були наступні: видавнична, театральна, літературно-наукова, організаційна, музична, економічна, музейно-бібліотечна, комісія поборювання алкоголізму. У різні періоди діяльність певних комісій посилювалася або слабшала. Дуже часто активність комісії залежала від її складу та голови: якщо її члени були налаштовані працювати, то відповідна комісія активно діяла, якщо ж ні, то її робота була млявою.

В перші роки діяльності Товариства спостерігалася тенденція до постійних змін складу певних комісій на щорічних Загальних Зборах. Такі зміни можна пояснити намаганням сформувати оптимальний склад певної комісії або ж посилити її діяльність. Найбільша

проблема полягала у відсутності необхідної кількості осіб, які б хотіли та вміли працювати. Ми повинні констатувати, що більшість представників підкарпатської інтелігенції не дуже охоче займалися культурно-просвітницькою роботою, яка вимагала бажання, самовіддачі та використання вільного часу й не завжди давала швидкий результат. Як альтернатива, частина роботи виконувалася українськими емігрантами, але й вони не могли закрити цю прогалину. Лише з часом, коли піросло молоде покоління просвітян, проблему дефіциту кадрів вдалося зняти.

Загалом упродовж 1920-1923 рр. Головний Виділ «Просвіти» визначив три основні завдання: 1) будівництво «Народного Дому»; 2) театр; 3) музей [9, арк. 4]. При цьому, якщо перші два завдання вдалося вирішити, то музей так і не було створено. З одного боку, визначення цих головних завдань дозволяло досягнути значних успіхів у запланованих напрямках (театр став найуспішнішим прикладом діяльності «Просвіти» і мав неабиякий вплив на культурне життя Підкарпатської Русі); з іншого, концентрація на визначених напрямках послаблювала діяльність інших комісій, зокрема організаційної.

Організаційна структура товариства «Просвіта» була триступеневою. Найвищим органом управління були Загальні Збори, але вони збиралися раз на рік. Оперативне управління здійснював Головний Виділ – фактично правління Товариства (Централа). Він складався з 11 членів та 5 заступників. Засідання скликав Голова або його заступник, у разі перешкоди для обох – найстарший за віком член Виділу. Головний Виділ з-поміж своїх членів обирав заступника Голови, секретаря, касира, бібліотекаря, контролера, господаря та встановлював посади платних урядників і робітників. Причому урядниками не могли бути члени Виділу. Засідання Головного Виділу відбувалися не рідше одного разу на тиждень.

До компетенції правління належало вирішення широкого кола питань. Воно здійснювало прийом нових членів, засновувало філії та читальні. Таким чином, саме Головний Виділ відповідав за розширення організаційної мережі «Просвіти». Він же проводив верховний нагляд над філіями і власними читальнями, опікувався й іншими інституціями та організаціями Товариства, якщо вони того потребували. За потреби він скасовував рішення філій і читалень, якщо визнавав їх шкідливими для інтересів Товариства, розпускав філії й читальні, які виступали проти завдань «Просвіти» або статуту чи не виконували постанов Загальних Зборів і розпоряджень Головного Виділу [4, арк. 6-7].

Роль Головного Виділу в управлінні

організаційною структурою та веденні культурно-просвітницької роботи «Просвіти» була більш вагомим, ніж роль Загальних Зборів, які збиралися один раз на рік, і лише в окремих випадках частіше. До Головного Виділу надходила вся інформація про стан справ у філіях, їхню діяльність, сюди ж надсилалися щорічні звіти читалень. За потреби він засновував нові філії й читальні, приймав рішення, від яких залежала подальша робота Товариства.

Ступенем нижче стояли філії, які створювалися Головним Виділом для оперативного управління читальнями. Вони відповідали за діяльність читалень певного округу. Структура управління філії була такою ж, як і структура управління Централі.

Найнижчою ланкою структури «Просвіти» були читальні. Вони засновувалися в селах і в ідеалі повинні були координувати різні напрями діяльності Товариства та його комісій на місцях. Реально ж діяльність читалень залежала від багатьох чинників: чисельності членів, фінансової спроможності, наявності чи відсутності конкуруючої структури. Тому невелика кількість читалень мала можливість успішно координувати роботу на різних напрямках. Більшість обмежувалися кількома напрямками діяльності.

Організаційну комісію, завданням якої була розбудова організаційної мережі, було створено 26 січня 1921 р. на XVII засіданні Головного Виділу в такому складі: А. Волошин, В. Желтвай, І. Коссей, І. Цокан, М. Творидло, А. Дівнич [17, с. 109]. Пізніше її склад кілька разів змінювався.

Свою роботу комісія розпочала з організації курсів для неграмотних та читання різного роду лекцій, що, враховуючи низький освітній та господарський рівень населення, було справою нагальною. До лютого 1922 р. було організовано 191 курс; загалом у цих курсах взяли участь 6608 осіб, за що «Просвіта» отримала подяку від Шкільного відділу [19, с. 170].

У 1921 р. «Просвітою» було організовано і проведено культурно-освітній з'їзд. Товариство також намагалося залучати до своїх лав впливових діячів. З цією метою було відправлено делегацію до єпископа Мукачівського А. Паппа у справі «поборництва алкоголізму та у справі вступу в члени Просвіти» [23, с. 188]. Невідомо, чи став А. Папп членом «Просвіти», але єпископа Пряшівського Д. Няраді 1 лютого 1923 р. було прийнято до лав Товариства [21, с. 235].

Основна ж робота організаційної комісії – створення філій та читалень – йшла дуже мляво. Керівництво «Просвіти» не мало досвіду культурно-просвітницької діяльності й не

надавало великого значення розбудові організаційної структури Товариства. У 1920 р. було закладено лише 2 філії та 6 читалень, а в 1921 р. у краї налічувалося 3 філії та 23 читальні. Організаційна комісія вирішила публікувати матеріали про те, як організувати читальні та вести їхню діяльність, а також змушувати до діяльності читальні листами [18, с. 163-165]. Звичайно, важко було заснувати читальню чи філію десь у гірському селі, сидючи в Ужгороді. Листи, які надсилалися до сільської інтелігенції та священників, майже не давали ефекту. Більшість із тих, кому надсилалися листи, не мали досвіду створення культурно-просвітницьких організацій та організації їхньої роботи. Варто зауважити, що вони й не хотіли займатися неоплачуваною роботою серед населення, а більше переймалися збереженням свого статусу. Тому ініціатива заснувати читальні таким шляхом виявилася неефективною. Незважаючи на це, протягом 1921-1922 рр. подібна практика продовжувалася. До прикладу, А. Дівнич у календарі Унію за 1922 р. опублікував статтю «Як заложити читальню «Просвіти»». Єдиним ефектом цієї статті було те, що вона могла стати посібником для створення читальні. Не викликає сумнівів той факт, що керівництво «Просвіти» розуміло значення читалень та їхнього впливу на культурно-просвітницьку роботу серед населення. А. Волошин у 1922 р. опублікував статтю, де описував, яку роль повинні відіграти читальні: «Не доста чтобы лиш для читання газет й книжок сходилися там члени. Главное є то, чтобы читальня была центром громадського життя і чтобы давала ініціативу для кожного потребного народного, культурного чи економічного руху» [3, с. 15].

Зазначимо, що організація читальні була досить кропіткою і тривалою справою. Спочатку потрібно було знайти у громаді 10 осіб, які б хотіли заснувати читальню. Потім ці люди повинні були повідомити про своє бажання окружний уряд і надіслати йому на затвердження проект статуту читальні. Після дістання дозволу від окружного уряду й затвердження статуту збиралися Загальні Збори, які обирали Виділ читальні. Потім склад читальні надсилався окружному урядові. Всі ці заходи були досить довготривалими і вимагали юридичних знань. Відтак, якщо в селі не було осіб із відповідними знаннями і можливостями, заснування в ньому читальні ставало справою практично нереальною. Тому у справі заснування читалень керівники «Просвіти» із сумом констатували: «Число організацій товариства ще не велике. Ми лиш з задрістю можемо дивитися до чехів, або сусідньої руської Галичини» [2, с. 121-122]. У самому Товаристві група українських емігрантів, які добре розуміли значення організаційної

структури, вимагали більш активної роботи в цьому напрямку. Так, І. Панькевич висував справу організації читалень на перше місце [16, с. 78], його активно підтримували С. Клочурак та В. Бірчак. Основну роботу з організації читалень протягом 1920-1923 рр. взяли на себе саме українські емігранти, які працювали вчителями по селах і містах Підкарпатської Русі. Довгий час саме вони вели основну культурно-просвітницьку роботу серед населення, організували курси, лекції, вели позакласну роботу з дітьми та дорослими.

Низові організації також були невдоволені роботою Централі. Загальні Збори філії в Хусті, проведені у 1922 р., розкрили роботу Централі за недостатню увагу до читалень та філій. Чехословацький уряд, невдоволений досить млявою роботою в цій галузі, почав паралельно заснувати власні читальні, навіть у тих селах, де вже були читальні «Просвіти» [20, с. 173]. Паралельне заснування читалень чеським урядом пояснювалося двома факторами. По-перше, деякі читальні «Просвіти» існували лише на папері, не проводячи жодної роботи серед населення. По-друге, урядники, які дотримувалися русофільських поглядів, розглядали їх як альтернативу «Просвіти». Тому засновувалися вони як «русскіє читальні». На той час цьому фактові не надали великого значення. Керівники «Просвіти» висловили своє невдоволення такими діями влади, але робили це скоріше для вигляду. Можливо, в майбутньому вони планували долучити ці читальні до «Просвіти».

Для поживлення роботи організаційної комісії в 1923 р. було проведено реорганізацію її складу, до якого були введені Ю. Ревай, Е. Фотул, В. Гренджа-Донський, А. Ворон, Д. Попович, П. Бокшай, О. Іванчо, К. Феделеш [22, с. 301]. Як наслідок, робота організаційної комісії поживилася.

Члени комісії продовжували скаржитися на відсутність інтересу в більшій частині інтелігенції до культурно-просвітницької роботи. Відтак усю роботу, як писав А. Волошин, проводили «нісколько тутешніх і пару галицьких русинів, а дале уже не мош найти людей до сеї шляхетної роботи, бо не є народної свідомости» [12, с. 2].

Протягом 1924 р. було засновано 14 читалень та підготовані до заснування 17; всього було 96 читалень. Ще 52 формально існували, але не діяли. Засновано було й одну філію в Рахові, відтак всього функціонувало 4 філії [13, с. 2]. Лише в 1926 р. було засновано філію в місті Мукачеві [1, с. 37].

Поряд із будівництвом «Народного Дому» зростала й кількість читалень «Просвіти». У 1929 р. в краї було вже 176 читалень і 4 філії, до складу яких входили 11125 членів. Але невдовзі

організацію читалень було пригальмовано, і їхнє число навіть скоротилося: так, у 1930 р. в краї було 109 читалень і 5 філій, до складу яких входили 7240 членів [15, с. 38]. Причини такого занепаду різні. П. Федака наводить три:

- 1) труднощі із затвердженням статутів;
- 2) фінансові проблеми, які мало Товариство після 1928 р.;

3) конкуренція з «Обществом им. А. Духновича», яке переманювало на свій бік читальні «Просвіти».

При цьому слід нагадати, що Централь за 1920-1930 рр. жодного разу не провела повної перевірки діяльності своїх читалень. Як наслідок, чимало читалень могли формально існувати, але не діяти. Тому епопея із перезатвердженням статутів дуже посприяла здійсненню повного обліку читалень і виявила їхній справжній стан та активність. Скорочення чисельності членів та кількості читалень змусило Централью в 1930 р. більше уваги приділити питанням їх організації. Канцелярія «Просвіти» доклала значних зусиль до оживлення існуючих читалень і заснування нових. При цьому самі просвітяни зізнавалися, що «число зголошених читалень росте, але уряд чинить перешкоди з статутами» [25, с. 84-85]. Власне, перешкоди із затвердженням статутів могли існувати, але вони не могли так радикально скоротити чисельність членів та кількість читалень Товариства. Тому перезатвердження статутів хоч і ускладнювало діяльність читалень, проте посприяло з'ясуванню їхнього дійсного стану.

Отже, можемо зробити висновок про основні причини занепаду діяльності «Просвіти».

1. Фінансова скрута, в якій опинилося Товариство після будівництва «Народного Дому». Діячі філій самі підтверджували цей факт, заявляючи, що «Просвіта» під тягарем боргів не виявляла активної діяльності [6, с. 92]. Слід додати, що криза «Просвіти» та її фінансові проблеми наклалися на Велику економічну кризу, і це лише поглиблювало фінансову кризу Товариства.

2. Боротьба з «Обществом им. А. Духновича» й русофілами загалом. Це протистояння відволікало увагу просвітян від культурно-просвітницької роботи.

3. Недосконалість організаційної мережі. Наприклад, філія в Берегові відповідала за читальні Берегівського, Севлюського та Іршавського округів.

4. Відсутність належного контролю за читальнями. Внаслідок цього Централь не мала достовірної інформації про стан справ у читальнях. Тривалий час не було навіть затверджено єдиної форми звітів для читалень та філій. Звіти читалень часто подавалися невчасно й не містили повної інформації. Подібний стан

справ став можливим унаслідок організаційної недосконалості. Зокрема, організаційна комісія не відповідала за звітність філій та читалень, а отже, ця проблема залишилася поза увагою Централі. Довгий час обговорювалася можливість створити спеціальну посаду – ревізора, або принаймні найняти на короткий час когось, щоб перевірити стан філій та читалень.

5. Погана господарська діяльність голів читалень [5, арк. 2]. Часто голови не мали практичного досвіду організації та ведення господарської діяльності читалень або не приділяли цим питанням великої уваги. Траплялися і зловживання з боку керівництва.

6. Психологічні причини: багато діячів «Просвіти» просто не готові були вести діяльність Товариств, оскільки не мали ні відповідної освіти, ні досвіду.

7. Перешкоди під час перезатвердження статутів.

8. Нестача кваліфікованих та активних кадрів. Ведення діяльності читалень вимагало витрат вільного часу, а часто й коштів. Не всі просвітяни готові були йти на такі жертви, а дехто не мав змоги цього робити.

Однак криза в роботі Товариства була тимчасовою і нетривалою. Невдовзі чисельність читалень почала стрімко зростати, і в 1932 р. «Просвіта» мала 6 філій (Берегово, Мукачево, Хуст, Рахів, Пряшів, Братислава) та 168 читалень [14, с. 43]. Крім кількісних змін, слід відзначити збільшення діяльності в товариствах, кооперативах та інших організаціях. Узагалі, 1932-1933 рр. стали переломними в діяльності Товариства, періодом переходу від інертності до інтенсивної праці. Якщо попередня праця велася значною мірою на субвенції та підпори і з припиненням їх зменшила свій розмах, то саме ці роки заклали початок нової доби в культурно-освітньому житті – доби праці, що спиралася на власні сили [7, арк. 23]. Ці зміни були викликані й тим, що серед просвітян зросла кількість молоді, яка пройшла соціалізацію в Чехословацькій республіці під впливом українських емігрантів. Саме вони прищепили молоді ідеї месіанства та стимулювали їх до активної культурно-просвітницької роботи серед населення.

У 1933 р. відбулися з'їзди читалень: 1-2 липня – в Мукачеві, 13 серпня – в Перечині. На них визначилися подальші напрямки роботи. Зокрема, було визначено такі два основні напрямки:

- 1) чисто освітній, метою якого було національне самоусвідомлення народу;
- 2) практично-освітній (господарська діяльність, лекції, фахові поради) [10, арк. 4].

Порушувалося також і питання закладання нових філій [8, арк. 2], а в травні 1934 р. Централь видала обіжник, яким зобов'язала

читальні Березнянського, Волівського, Іршавського, Свалявського, Севлюського (Виноградівського), Тячівського округів заснувати у своїх окружних містах філії ще того ж року [7, арк. 23]. Також з'явилися адміністративні приписи для читалень, в яких наголос робився на тому, як юридично правильно заснувати читальню «Просвіти» та вести її діяльність. Як наслідок, чисельність читалень зростала: у 1934 р. в краї було 8 філій та 219 читалень, до складу яких входили 16200 членів [15, с. 38]. Останні дані, які нам вдалося розшукати, свідчать про те, що в 1937 р. Товариство складалося з 8 філій та 235 читалень, а членів нараховувалося близько 17 тис.

Окремо варто згадати розвиток організаційної структури «Просвіти» у Словаччині. Тут діяльність Товариства була дуже слабкою. Це можна пояснити декількома факторами. По-перше, через недолугість власного статуту діяльність «Просвіти» була обмежена виключно теренами Підкарпатської Русі, а отже, вона не могла засновувати читальні та філії на Пряшівщині. Ситуацію було виправлено лише в 1924 р. із прийняттям нового статуту. Але на той час русофіли посилили свій вплив на Пряшівщині. По-друге, слід відзначити відсутність значної кількості студентів русинів (українців) у Братиславському університеті, які ставали опорою для культурно-просвітницької діяльності. По-третє, у Словаччині було мало українських емігрантів; до того ж, вони не були

зосереджені в одному місці, а жили по всій країні, що ускладнювало їхню співпрацю з Товариством. З огляду на це філії «Просвіти» починали створюватися у Східній Словаччині значно пізніше. Зокрема, Братиславську філію було засновано лише в 1932 р. [24, с. 120]. Загалом за нашими підрахунками у Словаччині діяло лише 2 філії (Пряшівська та Братиславська) та 19 читалень, під питанням залишається діяльність ще 3 читалень [24, с. 122].

Таким чином, розвиток організаційної мережі товариства «Просвіта» був достатньо повільним, що пояснюється як об'єктивними причинами, так і суб'єктивними чинниками. Підводячи підсумки аналізу пріоритетів діяльності Товариства, зазначимо, що вони склалися з підтримки трьох напрямків – будівництва «Народного Дому», діяльності професійного театру, створення музею. Успішна реалізація будівництва «Народного Дому» та діяльності професійного театру для «Просвіти» були фінансовим тягарем, який гальмував інші напрямки діяльності. Посилення уваги до формування організаційної мережі призвело до зростання чисельності читалень та членів Товариства. Варто відмітити, що у зростанні кількості читалень та членів важливу роль відіграла й організаційна комісія. Якщо протягом 1921-1923 рр. вона більшу увагу приділяла організації публічних лекцій, то згодом її пріоритетом стала робота з організації філій та читалень.

1. А. Д. Товариство «Просвіта» в 1926 и 1927 рр. (Короткий звіт діяльності) // Народный иллюстрированный календарь «Просвіта» на переступный рік 1928. Річник VI. – Ужгород: Печатано в друкарні «Школьної допомоги», 1927. – С. 33-38.
2. Брашайко Ю. Що то є товариство «Просвіта» и чим оно важне для кожного Русина? (Звіт діяльності товариства за час од 1. VI. 1921. до 1. IX. 1922.) / Ю. Брашайко, И. Панькевич // Великий иллюстрированный народный календарь товариства «Просвіта» на звичайный рік 1923. Річник I. – Ужгород: Друкарня Акц. Т-ва «Унію», 1922. – С. 113-130.
3. Вегеш М. Короткий життєпис Августина Волошина (1874-1945) / М. Вегеш, В. Туряниця. – Ужгород, 1995. – 29 с.
4. Державний архів Закарпатської області (далі – ДАЗО). – Ф. 72. – Оп. 2. – Спр. 1: Статут Товариства «Просвіта»; брошура В. Пачовського «Что то Просвіта»; незакінчений рукопис статуту Музейного товариства ім. Легоцького; Статут Товариства Українських абсолювентів середніх шкіл Підкарпатської Русі; повідомлення про заснування читальні «Просвіта» в с. Богдан. 12 грудня 1920 - не пізніше 1938 року. – На 20 арк.
5. ДАЗО. – Ф. 72. – Оп. 2. – Спр. 20: Циркуляр правління товариства про відзначення 10-річного ювілею створення «Просвіти» в Ужгороді; промова на святкуванні. 9 травня 1930. – На 17 арк.
6. ДАЗО. – Ф. 72. – Оп. 2. – Спр. 50: Листи дяча «Просвіти» інженера Леоніда Романюка до урядовців і своїх знайомих в справах поширення каменярства та інших, автора брошур по кооперації про видання і поширення; правління товариства до директора торговельної академії Августина Штефана про незгоду передати редагування «Українського слова»; Мукачівським передплатникам. 25 березня 1932 - 10 грудня 1933. – На 106 арк.
7. ДАЗО. – Ф. 72. – Оп. 2. – Спр. 61: Циркуляри мукачівського філіалу про проведення річних звітних зборів філіалу й читалень; звіт про діяльність філіалу за 1933 рік; протокол зборів читальні в с. Кальник. 10 жовтня 1933 - 5 липня 1933. – На 26 арк.
8. ДАЗО. – Ф. 72. – Оп. 2. – Спр. 88: Листи мукачівського філіалу до берегівського й дирекції горожанської школи в с. Білках в справі створення Іршавського філіалу. 19 квітня 1934.

9. ДАЗО. – Ф. 72. – Оп. 2. – Спр. 144: Стаття без підпису «Американські русини» «Просвіти» про грошову допомогу від українських емігрантів в Америці. 1921. – На 6 арк.
10. ДАЗО. – Ф. 72. – Оп. 2. – Спр. 189: Листування з сільськими читальнями товариства «Просвіта», мукачівським окружним урядом та іншими про організацію і проведення з'їзду представників читалень «Просвіти»; програма з'їзду; поздоровчі телеграми з'їзду. 1933. – На 77 арк.
11. Звіт із діяльності товариства «Просвіта» Подкарпатської Русі за час одь мая 1920 до 31 мая 1921 – Ужгород: Книгопечатня акціонерного товариства «Унію», 1921. – 36 с.
12. Наша культура // Свобода. – 1922. – 18 юнія. – Число 48. – С. 1-2.
13. Перед загальними зборами тов. Просвіта в Ужгороді // Свобода. – 1925. – 15 январа. – Число 2. – С. 2.
14. Просвіта за час 31. X. 1932. – 31. X. 1933 // Календар «Просвіти» на рік 1934. Рік видання 12-ий. – Ужгород: Книгопечатня «Унію», 1933. – С. 43-45.
15. «Просвіта» в роках 1932-1934 (до 30. VI. 1934) // Календар «Просвіти» на рік 1935. Рік видання 13-ий. Накладом народного фонду в Ужгороді. – Ужгород: Книгопечатня «Унію», 1935. – С. 33-38.
16. Протокол III із засідання Виділу тов. «Просвіта» в Ужгороді дня 25. V. 1920 // Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річник V-VII (XIX-XXI) / Під. ред. П. Федаки. – Ужгород: «Два кольори», 2003. – С. 78-79.
17. Протокол XVII Засідання Головного Виділу тов. «Просвіта» в Ужгороді дня 26. I. 1921 // Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річник V-VII (XIX-XXI) / Під. ред. П. Федаки. – Ужгород: «Два кольори», 2003. – С. 106-109.
18. Протокол XIII засідання головного виділу товариства «Просвіта» 2 январа 1922 // Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річник V-VII (XIX-XXI) / Під. ред. П. Федаки. – Ужгород: «Два кольори», 2003. – С. 163-166.
19. Протокол XV Засідання Головного Виділу товариств. «Просвіта» дня 27 фебруара 1922 // Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річник V-VII (XIX-XXI) / Під. ред. П. Федаки. – Ужгород: «Два кольори», 2003. – С. 168-170.
20. Протокол XVII Засідання головного виділу тов. «Просвіта» дня 5 апріля 1922 // Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річник V-VII (XIX-XXI) / Під. ред. П. Федаки. – Ужгород: «Два кольори», 2003. – С.173-174.
21. Протокол XXIII Засідання головного виділу товариства «Просвіта» дня 1. II. 1923 // Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річник V-VII (XIX-XXI) / Під. ред. П. Федаки. – Ужгород: «Два кольори», 2003. – С. 234-235.
22. Протокол XLL Засідане головного виділу товариства «Просвіта» 4 октобра 1923 // Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річник V-VII (XIX-XXI) / Під. ред. П. Федаки. – Ужгород: «Два кольори», 2003. – С. 299-301.
23. XXIII Засідання головного виділу товариства «Просвіта» 19 юлія 1922 // Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річник V-VII (XIX-XXI) / Під. ред. П. Федаки. – Ужгород: «Два кольори», 2003. – С. 188.
24. Стряпко І. Товариство «Просвіта» в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття (1920-1939): Монографія / Іван Стряпко. – Серія «Studia Regionalistica». – № 5; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2012. – 328 с.
25. Товариство «Просвіта» за р. 1930 // Народний ілюстрований календар т-ва «Просвіта» на рік 1931. Річник IX. – Ужгород: Друкарня «Свобода». – С. 81-87.
26. Федака П. Нарис історії товариства «Просвіта» Карпатської Русі-України (1920-1939) / Павло Федака. – Ужгород, 1991. – 52 с.

РЕЗЮМЕ

РАЗВИТИЕ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ СТРУКТУРЫ ОБЩЕСТВА «ПРОСВИТА» НА ЗАКАРПАТЬЕ И ВОСТОЧНОСЛОВАЦКИХ ЗЕМЛЯХ (1920-1937 гг.)

Стряпко И. А. (Ужгород)

В статье автор обращается к проблеме функционирования общества «Просвіта». Предпринят анализ развития организационной структуры Общества. В частности, автор выводит ряд факторов, повлиявших на деятельность по созданию филиалов и читален.

Ключевые слова: общество «Просвіта», филиал, читальня, структура «Просвиты».

SUMMARY
THE DEVELOPMENT OF THE ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF THE ASSOCIATION «PROSVITA» IN TRANSCARPATHIA AND EASTERN SLOVAK LANDS (1920-1937 YEARS)

I. Stryapko (Uzhhorod)

In the article author reveals the problem of functioning of association «Prosvita». The author analyzes development of organizational structure of the Association. Among other things, the author displays a number of factors that influenced on activities aimed at the formation of the filial branches and athenaeums.

Keywords: Association «Prosvita», filial branche, athenaeum, structure of «Prosvita».

УДК 178.2:329.78.

РОЛЬ ТОВАРИСТВА «ВІДРОДЖЕННЯ» В РУСІ ЗА ТВЕРЕЗІСТЬ У ГАЛИЧИНІ В 1920-1930-х РОКАХ

Стасів Я. В. (Львів)

Розглянуто громадсько-політичну та просвітницьку діяльність протиалкогольного товариства «Відродження» в русі за тверезість на заході України в 1920-1930-х рр. Показано основні напрями роботи товариства на українських та на міжнародних теренах у поширенні тверезого та здорового способу життя.

Ключові слова: товариство «Відродження», тверезість, рух за тверезість, п'янки отрути, боротьба з алкоголем.

Деякі останні століття український народ є об'єктом цілеспрямованої алкоголізації. Згідно з даними статистики Всесвітньої організації охорони здоров'я, на 2012 р. рівень вживання становив 15,6 л чистого спирту за рік на одну людину (включаючи немовлят).¹ Від причин, пов'язаних із вживанням алкоголю й тютюну, щороку в Україні помирають не менш ніж 200 тис. осіб [19]. Доступність алкогольних напоїв та неправдива інформація про п'янки отрути в інформаційному просторі є основними причинами зазначеної вище проблеми. Тому наукові дослідження з історії боротьби українців за тверезий та здоровий спосіб життя є вкрай необхідними для зміни української суспільної свідомості.

Упродовж усієї історії людства пияцтво (алкоголізм) вважалося згубним та ганебним явищем, яке постійно викликало глибоке занепокоєння з боку мислячих людей. У XIX ст. через поширення пияцтва вперше били на сполох представники духовенства (наприклад, Теобальд Метьо в Ірландії). На заході України рух за тверезість було започатковано в 1844 р. Греко-католицький митрополит Михайло Левицький видав послання, в якому обґрунтував необхідність створення братств тверезості – організованої форми відвернення пияцтва. Відтоді більш як півстоліття церква стояла в

авангарді протиалкогольної боротьби. На початку XX ст. визріло покоління тверезо мислячої інтелігенції. Створення протиалкогольного товариства «Відродження» в 1909 р. ознаменувало оформлення світської течії руху за тверезість не лише на заході, але й на всіх українських теренах [13, с. 43].

Діяльність «Відродження» в історіографії (зокрема в українській) висвітлена недостатньо. Першу історіографічну працю було присвячено 25-річчю товариства в загальному русі за тверезість у Галичині й на Волині. У ній І. Раковський – другий голова та один зі співзасновників «Відродження» – висвітлив визначні віхи роботи товариства: боротьбу з корчмами, видавничу та просвітницьку діяльність [10]. Цікавий матеріал щодо суспільно-політичної роботи «Відродження» подано у працях В. Лаби [7] та В. Садового [13].

Найповніше діяльність «Відродження» дослідив Б. Савчук. В його узагальнюючій монографії (на даний час єдиній) розглянуто історичний внесок цього товариства в розбудову руху за тверезість в Україні. Вчений на підставі багатого архівного матеріалу, періодичних видань та інших джерел висвітлив громадсько-політичну (боротьба з корчмами) складову діяльності «Відродження», співпрацю з іншими громадськими організаціями («Просвіта», «Союз українок», «Рідна школа», ОУН та інші), а також роботу товариства на міжнародній арені. Праця Б. Савчука цінна ще тим, що в ній показані

¹ Незворотне виродження народу починається при восьми літрах чистого спирту на одну людину.